
СЕДАМДЕСЕТ ГОДИНА АНДРЕЈА МИТРОВИЋА SEVENTIETH BIRTHDAY OF ANDREJ MITROVIĆ

Милан Ристовић

УДК 930 Митровић А.
93/94: 929 Митровић А.

Андреју Митровићу, поводом седамдесетог рођендана¹

Потпуна, дубока посвећеност научном и педагошком раду обележава професионални и лични пут професора Андреја Митровића готово пет деценија од његових првих, почетничких корака до данас. Он је без сумње међу ретким српским историчарима који су, захваљујући огромном истраживачком напору, високом квалитету и значају постигнутих научних резултата, успели да изборе високо место у друштву оних делатника историографске струке који су у неколико последњих деценија европску историографију обележили препознатљивим знацима. Отуда, с разлогом, као израз дубоког професионалног поштовања, али и пријатељства колега и бивших студената, овај зборник треба да обележи његову 70-годишњицу.

Неизбежна је и тачна, без обзира на њену овешталост, тврдња да је његова богата, разноврсна, ауторски препознатљива делатност била и остала испреплетена свим другим видовима његовог живота. Његово бављење историјом се, мислимо, може најбоље обухватити речју „позив“, у њеном изворном значењу, као потпуна, страсна посвећеност, у његовом случају науци, истраживању, сталном, критичком преиспитивању постигнутих резултата. Андреј Митровић, такође, ту своју страну професионалних и личних интересовања није делио од рада са студентима, током четрдесет две године, колико је провео као асистент, доцент и професор на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду. Његов рад са студентима и докторандима био је, за сваког од њих, једно од најдрагоценијих искустава стечених током студија, због пажње и поштовања које је им је указивао, несебичности у дељењу свог огромног знања и резултата које су многи постигли захваљујући таквој сарадњи.

У краткој напомени на крају једне од својих књига Андреј Митровић је у неколико реченица сажео оно што се може назвати његовим научним credo-м:

---

¹ Текст преузет из: D. Dahlmann, M. Kosanović, M. Ristović, R. Gašić (Hg.) *Clio im südosteuropäischen Diskurs. Festschrift für Andrej Mitrović*, Michael-Zikic-Stiftung, Bonn 2007. година.

„Поучен својим истраживањима историје која недвосмислено указују да је увек реч о богатству садржаја, а и ненаклоњен било којој врсти стручног догматизма, писац је ...настојао да, уз ослонац на разноврсне изворе... покаже појаве кроз њихово сасвим одређено исказивање стварности живота.“ Објашњавајући даље да се одлучио за једно од више могућих решења постављеног задатка, скреће пажњу на то да је (овог пута) „...изабрао да о историјским појавама говори показујући их у крајњем реду као питање људи, а тиме и живота у тадашњем раздобљу... да историје доиста нема без људи, а да људи у историји никако нису апстрактни него јединке које су психолошки и друштвено најтежње везане за своје време“.² Ово јасно препознавање и поштовање људске димензије као суштинског и стожерног принципа у његовом научном, педагошком и јавном деловању било је и остало јасно и препознатљиво од његових првих, почетничких корака у науци до данас.

Андреј Митровић рођен је 17. априла 1937. године у Крагујевцу, где је завршио основну школу и гимназију. Некако је било неизбежно да његово занимање за историју и њене непоуздане токове, који су масовним злочиним окупационих снага над цивилним становништвом, његов родни град, у октобру 1941. године, увели у књигу великих страдања 20. века, буде подстакнуто не само породичним окружењем, у којем је велику улогу играла богата библиотека оца – француског ђака, већ и лично искуство драматичних ратних и поратних година. Наглашена „историчност“ младалачких година свакако је подстицајно утицала на изоштравање сложеног поимања времена у којем је живео и подстакла га да се определи за студије историје.

На београдском Филозофском факултету, где је дипломирао историју са одличним успехом 1961. године, имао је прилику да учи од изузетних професора, као што су били византолог Георгије Острогорски, медиевиста Иван Божић, или велики познавалац историје Дубровника и Медитерана Јорџо Тадић. Управо је професор Тадић био тај који је рано запазио да талентовани студент, уз младалачку енергију и живу интелектуалну радозналост, има све друге особине потребне за научнички и педагошки позив. После завршетка студија, професор Тадић је понудио Андреју Митровићу место асистента на катедри за Општу историју новог века.

На Филозофском факултету у Београду Андреј Митровић је магистрирао три године касније, с радом „Априлски преговори о јадранском питању у априлу 1919“. У тридесетој години је докторирао на истом факултету, са дисертацијом „Делегација Краљевине СХС на Конференцији мира у Паризу 1919-1920“. За доцента био је изабран 1967. године, ванредног професора 1973, а за редовног 1980. године. Оснивач је Катедре за Општу савремену историју (1985), коју је водио до одласка у пензију 2004. године.

² А. Митровић, *Србија у првом светском рату*, СКЗ, Београд, 1984, 565.

Био је уредник Нолитове библиотеке Историја и библиотеке Историјска мисао Српске књижевне задруге; уредник је библиотеке ЦИД из Подгорице, Истраживање историје. Био је члан уређивачког одбора Историје српског народа у издању СКЗ и уредник 6. књиге. Више година је уређивао „Историјски гласник“, а био је покретач и председник редакције „Годишњака за друштвену историју“. Члан је Удружења књижевника Србије по позиву. Са групом сарадника покренуо је Удружење за друштвену историју (1998). Био је члан Управног одбора српско-немачке Михаило Жикић фондације (од децембра 1998) и председник њеног Научног савета (1999-2002). Члан је редакције „Österreichischen Osthefte“, и научног савета „Jahrbuch für Geschichte und Kultur Südosteuropas“.

Октобарску награду града Београда³ добио је 1975. године. Престижна ХердEROVA награда за допринос у историографији додељена му је 2001, а Медаљу Константина Јиречека Друштва за Југоисточну Европу добио је 2004. године. Дописни члан Српске академије наука и уметности постао је 1988. године. Био је председник Одбора САНУ за историју XX века. Године 2006. изабран је за дописног члана Црногорске академије наука и умјетности.

О резултатима четиридеценијског педагошког рада Андреја Митровића сведочи неколико десетина докторских и магистарских дисертација одбрањених под његовим менторством, од којих су многе касније објављене. Сарађујући са кандидатима у њиховој изради, уводио их је ненаметљиво и поуздано у сложу проблематику увек пажљиво одабраних тема, које су, свака посебно, отварале неко од неистражених подручја историје српског, југословенског, југоисточноевропског и европског простора у 20. веку. Увек је давао подстицај проблемски и методолошки смелим искорацима, али захтевајући да имају чврсто упориште у што разноврснијој и богатијој архивској грађи.

Његова стална настојања да трага за новим приступима како у научном истраживању тако и у педагошком раду навела су га да средином седамдесетих година прошлог века на Филозофском факултету окупи и наредних двадесет пет година, поред својих редовних наставних обавеза, води специфичну, неформалну, отворену и мултидисциплинарну „школу“ модерне историографије, запамћену међу њеним учесницима под именом „Округли сто“. Та „школа“ је по атмосфери, методу рада и резултатима била јединствено искуство свих њених сталних или повремених чланова, те бројних гостију – предавача. На „Округлом столу“ је учествовала и гостовала већина аутора овог зборника, те многа позната имена европске и америчке историографије, али и студенти, постдипломци, стручњаци других сродних научних области. Потпуна отвореност за различита мишљења и расправу без разлика у научном статусу била је постигнута захваљујући сталним подстицајима професора Митровића млађим уче-

³ За књигу, *Време нетрпељивих. Политичка историја великих држава Европе 1919-1939*, СКЗ, Београд, 1974; друго (1998) и треће издање (2004), објавио ЦИД, Подгорица.

сницима да слободно износе свој став, и његовој изразитој научној и педагошкој недогматичности. Поделити огромно знање и истраживачко искуство, али и научне дилеме, креативно се спорити, стално трагајући за суштином историјских процеса и појава, изграђујући критички и методолошки инструментариј за њихово аналитичко разумевање – и поштовати туђе ставове – особине су које су морали да запазе и цене сви они који су били његови студенти или учествовали у дугим, увек живим расправама на „Округлом столу“. Такав приступ био је не само далеко испред схватања преовлађујућег научно-педагошког манира и интелектуалног окружења већ је најчешће представљао његову креативну супротност, пружајући драгоцену искуство које је квалитативно превазилазило уобичајену интелектуалну понуду на студијама.

Као плод таквих искустава, уз његов непосредни подстицај, у време које је било све само не за то погодно, Андреј Митровић је са групом својих сарадника 1994. године покренуо и часопис „Годишњак за друштвену историју“ (1994) и четири године касније „Удружење за друштвену историју“ (1998).

И овлашни поглед на бројем објављених радова изузетно богату, тематски широку и разноврсну библиографију професора Андреја Митровића, указује на веома рано образовање кругова научноистраживачких интересовања којима ће се бавити током наредне четири и по деценије. Од самог почетка проблемске области су се брзо гранале, бивале с временом прошириване и обогаћиване новим сазнањима, виђењима и методолошким поставкама. То данас сваког ко жели да стекне што потпунију представу о научним, стручним, и уопште, интелектуалним интересовањима Андреја Митровића, ставља пред тежак задатак, прво бројем, затим обимом, сложености и разноврсности. Овде ће бити скренута пажња само на неке, по нашем мишљењу, најважније резултате из огромног стваралачког, научног опуса Андреја Митровића.

Пишући на једном је месту „О историчаревој музици“,⁴ објаснио је на какву су искуствено-сазнајну основу положена његова разматрања методолошких схватања, и које је њихово просторно, временско и проблемско одређење. Скренуо је пажњу на то да је реч о проучавањима прошлости у широком временском и проблемском распону између година 1878-1945, уз захватање географски концентричних кругова, од којих „...најшири опасује Европу, онај ужи заједно узете Средњу Европу и Балканско полуострво, па следећи Југославију, и најужи Србију“; затим, да је проучавање усмерено на „сплетове политичких, привредних и културних појава“, и да је резултате до којих је дошао истраживањима „настојао да уобличи у разноврсним историографским родовима од прилога до синтеза“.⁵ Као други извор на који се ослањао навео је студирање „методо-

⁴ А. Митровић, *Raspravlanje sa Klio. O istoriji, istorijskoj svesti i historiografiji*, Svjetlost, Сарајево, 1991, 32-33.

⁵ Исто.

лошких поступака и теоријских гледишта која првенствено нуди међународна литература... (омогуђујући) да се уочи кључно у делима других, посебно најзначајнијих историчара, односно изразитих историјских школа“; Трећи извор су туђа, али и сопствена искуства стечена „...истраживањима, знања о стварности историјске прошлости, знања створених аналитички и истраживачки“ – уз отвореност према резултатима и методологији других друштвених наука.⁶

У његовим првим радовима, објављеним до почетка седамдесетих година минулог века, бавио се првенствено питањима међународног положаја новонастале југословенске државе, њеног признања, одређивања њених територијалних оквира. Његова истраживања југословенског проблема на конференцији мира 1919-1920, поред низа чланака и краћих студија, уобличена су у две значајне монографије.⁷ На почетку своје прве монографије истакао је оно што је остало обележје његовог целокупног дела: стална потреба да се трага за сложеним, аналитичким и критичким одговорима на питања која поставља истраживање прошлости – или, како је он прецизно дефинише – прошле стварности, што је упечатљиво показао већ почетним понуђеним резултатима – постављеним на изузетно широку и разнородну изворну основу.⁸

Тај проблем Митровић је схватио као сложено, садржајну и важну историографску тему, „која историчара ставља пред низ разноврсних задатака и тешкоћа“; она садржи „...читаву историјску ситуацију момената и зато... тражи детаљно испитивање појава, односа, догађаја и поступака појединих људи у високим политичким телима југословенске државе... као и испитивање међусобних односа тих тела“ – као одговор на питање „...шта је у том моменту држава која се назива Краљевином СХС, шта је она идеолошки, друштвено, економски и национално? А ово питање тражи развијен и садржајан историографски одговор“.⁹

Обимну синтезу о европској историји међуратног раздобља *Време нетрпељивих* објавио је 1974. године. Иако у поднаслову носи објашњење да је посвећена „политичкој историји великих држава Европе“ између 1919. и 1939. године – књига својим садржајем показује да је реч о примени једног много сложенијег схватања од очекиваног који нуди „чиста“ политичка историја.¹⁰ Прецизно обележавајући време о којем пише појмом „време нетрпељивих“, где је „ауторитарни покрет као историјска појава био централни за неке две и по

⁶ Исто.

⁷ А. Mitrović, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919-1920*, Zavod za izdavanje udžbenika, Beograd, 1969, 276; исти., *Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919-1920. Prilog proučavanju jugoslovenske politike na konferenciji mira u Parizu*, Novi Sad, 1975, 316.

⁸ А. Mitrović, *Jugoslavija na konferenciji mira*.

⁹ А. Mitrović, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919-1920*, VII.

¹⁰ А. Митровић, *Време нетрпељивих. Политичка историја великих држава Европе 1919-1939*, СКЗ, Београд, 1974; друго (1998) и треће издање (2004), објавио ЦИД, Подгорица.

деценије у политичком животу старог континента“, аутор наглашава да он није био „...ни једини, ни да је био суштински дугорочна важна историјска појава“ и њему у свом излагању додаје његове „антитезе“, парламентарну демократију и социјалистички (совјетски) експеримент. Износи своје убеђење да се историјска питања не могу уочити нити историјско разумевање постићи ако се не уђе „...у конкретан садржај појава, процеса, догађаја и делања људи“, и да треба за ту сврху „...поставити питања и пружити разумевања путем разноврсних чињеница“.

Читалац се на страницама те књиге сусреће са јавном и тајном дипломатијом које су пресудно утицале на промену политичке карте Европе и прекрајање граница после окончања Првог светског рата и Париске мировне конференције; на настајање новог политичког и идеолошког крајолика континента коме су најупадљивији и најбучнији тон давали радикални леви, са болшевичком револуцијом и њеним европским следбеницима и десни покрети, настали продором екстремног ауторитарног национализма у Италији и Немачкој. Време нетрпељивих је на велика искушења ставило старе грађанске парламентарне демократије, али је дало подстицаја покушајима да се пронађу решења за неутралисање супротности међу народнима и државама мирним путем и развијањем мировних и европских покрета. Ови политички оквири преплетени су са специфичним путевима и манифестацијама исказивања политичког и уметничког духа, такође оштро супротстављеним моделима. Митровић се тако бавио делањем на европској сцени њених тада најутицајнијим политичких личности, припадницима свих идеолошких и политичких опредељења, те односима стваралаца у култури и ауторитаризма, од њиховог активног учешћа у његовом идеолошком обликовању и „прилагођавања“ и подршке до отпора и одбацивања. „Укрштање“ политичко-идеолошког и уметничког види и као борбу између стваралачке и људске слободе и принуде у ауторитарним системима који су их гушили и уметнике и уметност подвргавали крутим стегама својих идеолошких матрица. На тај начин, Митровић је пружио једну богату слику европског међуратног политичког и интелектуалног пејзажа, која је по свежињи решења и прецизности анализе остала изузетно актуелна, о чему говоре и два нова издања његове књиге.

Изучавање политике Централних сила према Балкану и Србији, од анексионе кризе и година које су јој непосредно претходиле, и током Првог светског рата, њено идеолошко, дипломатско, војностратешко и привредно дефинисање, правци, циљеви, инструменти и последице примене различитих „модела“ и путева њиховог „продора на Балкан“ – чине оквир другог великог круга питања на која је Андреј Митровић усредредио пажњу, посебно током седамдесетих и прве половине осамдесетих година двадесетог века. После интензивних, обимних истраживања у бројним домаћим и страним, првенствено немачким и аустријским, архивама, објавио је 1981. године монографију *Про-*

дор на Балкан. Србија у плановима Аустро-Угарске и Немачке 1908-1918.¹¹ То дело је кључно за разумевање ратних циљева две централноевропске царевине на Балкану, места и улоге који су дати Србији у комбинацијама, стратешким тежњама и разматрањима будућности балканског простора као дела њихових империјалистичких пројеката о „продору на (југо-) Исток“, што је своје „остварење“ имало у ратној пракси 1914-1918. године. Одлучност Берлина и Беча да се – како су његова истраживања убедљиво показала – сукоб Хабзбуршке царевине са Србијом реши ратним походом и њеним сламањем – јесте „...историјски најнепосредније проистекла из међународне кризе настале око анексије Босне и Херцеговине“. У „посезању за Југоистоком“ Немачке и Аустроугарске (уз њихове разлике и планско-тактичке посебности и приоритете), Србија се нашла на путу као прва и највећа жртва њихових империјалистичких политика. Тако, закључује Андреј Митровић, „између 1908, и 1914, а нарочито од првог балканског рата, Аустро-Угарска је уништењем независности малог суседа на југу хтела прокрчити пут ширења ка југоистоку и показати снагу у својој кући, где ствари нису ваљале“. Немачкој царевини је таква аустроугарска политика пружала прилику „да помоћу ње добије рат у коме би изборила циновску империју у Европи, на Блиском истоку, у средњој Африци и у неким прекоморским архипелазима...“ У сарајевском атентату пронађен је повод и добродошао „демагошки изговор“.¹²

Истом сегменту припадају и две друге монографије: *Србија у Првом светском рату*¹³ и *Устаничке борбе у Србији 1916-1918*¹⁴, те обиман текст „У светском рату“, објављен у 6-2 тому *Историје српског народа*.¹⁵ Андреј Митровић је тим књигама наставио да наглашава и остварује принцип сложеног, вишеслојног, вишедимензионалног схватања историје, као драматичне ратне стварности која је свом силином задесила једну државу, њено друштво, сваког њеног становника понаособ. У историји Србије у Великом рату бавио се њеним политичким, дипломатским, војним, идеолошких аспектама (југословенско питање). Али за њега је такође био важан њен неодвојиви и велики, до тада прилично занемариван део ратне стварности. Бави се ратном судбином српског друштва и државе, доведених у тешко искушење опстанка, мучном свакодневницом преживљавања становништва под теретом ратних невоља и стране окупације, организовањем и деловањем различитих окупационих система, репресијом и злочинима, исцрпљивањем домаћих људских и привредних ресурса, проблемом политичког и војног опстанка „државе у емиграцији“, политич-

¹¹ А. Митровић, *Prodor na Balkan. Srbija u planovima Austro-Ugarske i Nemačke 1908-1918*, Nolit, Beograd, 1981. 479; исти ; *Устаничке борбе у Србији 1916-1918*, СКЗ, Београд, 1987. година.

¹² Исто, 439.

¹³ А. Митровић, *Србија у првом светском рату*, СКЗ, Београд, 1984. година.

¹⁴ А. Митровић, *Устаничке борбе у Србији 1916-1918*, СКЗ, Београд, 1987. година.

¹⁵ „У светском рату“, у: *Историја српског народа*, VI-2, Београд, 2, 1994. година.

ким сукобима политичке и војне елите у емиграцији, оружаним покретом отпора становништва далеко од линија фронтова, гушеног масовним терором, демографском катастрофом Србије, поновним ослобођењем које је отворило пут остварењу југословенског уједињења. Реч је о једној изузетно комплексној слици и анализи великог распона питања везаних првенствено за српску, али и ширу балканску и европску димензију Првог светског рата на нашем простору. Енглески превод те кључне монографије за разумевање историје српске државе и народа у Првом светском рату, са насловом *Serbia's Great War 1914-1918*, објављен је у Великој Британији 2007. године.¹⁶

Као природан „наставак“ претходне, настала је монографија о устанку и отпору српског становништва током година аустроугарско-бугарско-немачке окупације Србије 1916-1918. године. Устанак је подигнут крајем зиме и почетком пролећа 1917, проистекао из спонтаног покрета отпора становништва и живе активности комитских чета, захвативши широк простор на југу и истоку Србије, озбиљно поткопавајући стабилност окупационих управа. Устанак је, уз велике жртве и бруталне репресалије бугарских и аустроугарских јединица, после месец дана био војнички поражен, али је наставио да живи до краја рата у активности комитских чета. Међутим, богатством садржаја, структуром, разноврсношћу извора, коначно и богатством језика, књига се „прелила“ преко својих тематских граница, прерастајући у велику историјску фреску о српском друштву и његовој окупационој свакодневници. Андреј Митровић пише о тешко рањеном друштву које је, упркос колективној трауми због слома државе, огромних људских губитака, војног пораза и њихових последица, пронашло снаге за различите видове пасивног и активног отпора (од „вербалних деликата“ против окупатора до организовања герилског покрета и, на крају, масовног устанка). Претворило се, како га је Андреј Митровић назвао, у „друштво отпора“, које је, међутим, изнутра било суочено и са многим искушењима, сумњама, нагризано унутрашњим неслогама, издајама – поред великог самопожртвовања и херојства становништва и његових устаничких предводника. Пред читаоцем је једно изузетно прецизно, свеобухватно виђење догађаја и људи, са њиховом унутрашњом драматиком, које суштински мења знања о приликама у Србији између 1916. и 1918. године.

Бавећи се феноменима европске историје прве половине 20. века, Андреј Митровић је рано уочио важност истраживања односа историје и уметности, уметника и његовог друштвеног, политичког и идеолошког окружења, отварајући тако простор за критичка запажања и коришћење уметничког дела као сложеног и особеног извора за разумевање историјске стварности. То је у неким сегментима своје књиге *Време нетрпељивих* убедљиво показао. На даље могућности и изазове интердисциплинарног проучавања те везе, уз грађење

¹⁶ А. Mitrović, *Serbia's Great War, 1914-1918*. C. Hurst & Co, London, 2007.

свог оригиналног методолшко-теоријског инструментаријума, скренуо је пажњу најпре књигом *Историјско у „Чаробном брезу“ Томаса Мана*.¹⁷ Митровић тај роман немачког нобеловца и средишне личности немачке литературе прве половине 20. столећа, назива истовремено „романом времена“ и „романом једног времена“, кључним делом за разумевање Томаса Мана као књижевника који „...је књижевним радом трагао за суштинама епохе чији је савременик био“. Томас Ман је такође „...целим јавним ставом и јавно изреченом дубоком мишљу заузео јасно држање према великим питањима тога тренутка историје свога народа“. На тај начин је, сматра Митровић, „...припадао и политичкој историји, мада је сам себе сматрао књижевником, и то је у ствари био“, док је у свом делу расправљао „...велика питања епохе као проблеме човека и показао се као мислилац који дубоку тумачи своје време“. Тако се и политички диспут који воде средишне личности романа Лодовико Сетембрини, Лео Нафта и Франц Кастроп, због своје мисаоности и актуелности може дефинисати као „у суштини историјски“, у коме се преламају све разлике, сумње и слутње, идеолошке, али и животне, које су се надвијале над Маном, његовим немачким и европским савременицима. Овом књигом, у српској историографији јединственом, оригиналношћу изазовном, али усамљеном, Митровић је указао на још једну од могућности отвореног, инвентивног и по резултатима високовредног размишљања и писања о једном историјском времену.

Проблемом односа уметности, посебно ликовних, политичког ангажмана уметника, идеолошког у уметности, односа уметности и тоталитарних идеологија наставио је да се бави у својој књизи *Ангажовано и лепо. Уметност у раздобљу светских ратова (1914-1945)*.¹⁸ Избор садржаја те књиге је, по његовом суду, настао као „плод занимања за целину историјског раздобља двају светских ратова“, а не занимање за уметности прве половине 20. века, које су „схваћене (и истраживане) као појаве из историјске стварности једног времена“. Такво решење је потекло из схватања да историчар треба да покуша да истражује појаве једног историјског раздобља не као одвојене (политичке, друштвене, привредне, културне), већ да је „...нужно учити и истраживати поља међусобних преплитања и преклапања, без обзира што се морају поштовати особитост и условна самосталност сваког од великих подручја историјских појава“. Напомиње да такав приступ дозвољава да се о књизи каже да је „...посвећена политичкој историји уметности у првој половини 20. века, што ... значи да су суштине уметности и политике узете у обзир, али да су истраживане само у потребној мери пошто оне нису у средишту проблематике“. Митро-

¹⁷ А. Митровић, *Историјско у „Чаробном брезу“*. Покушај интердисциплинарног огледа, Коларчев народни универзитет, Београд, 1977. година.

¹⁸ А. Mitrović, *Angažovano i lepo. Umetnost u razdoblju svetskih ratova (1914-1945)*, Narodna knjiga, Beograd, 1983, 250. Полазиште за књигу била је телевизијска серија „Време нетрпељивих“, чији је аутор био Андреј Митровић.

вић се касније тим темама бавио и у низу изузетних есеја, од којих је неколико објављено у његовој књизи „Ћудљива муза“.¹⁹

Већ 1970. године, својим првим чланком о Југоисточној Европи као „допунском привредном простору“ (Ergänzungswirtschaftsraum) Андреј Митровић је отворио један нов истраживачки проблемски циклус. На тај начин увео је у оптицај сложена разматрања о природи једне од најважнијих идеолошко-политичких конструкција о европском југоистоку у схватањима немачких елита од Другог царства до краја Другог светског рата. Континуирано истраживање тог феномена је као резултат дало једну свеобухватну анализу деловања немачке привредне, политичке и војне стратегије на простору Југоисточне Европе у раздобљу дужем од пола столећа, у око петнаест чланака и краћих студија, објављених на српском, немачком, италијанском и енглеском језику у домаћим и страним часописима и зборницима радова. Андреј Митровић је, уз неколицину немачких историчара, био међу првима који је истраживачки отворио то питање и скренуо пажњу на његову важност и комплексност.

Резултати његових истраживања „допунског привредног простора“ такође су уграђени у друге, неке већ поменуте радове, као што су монографије и студије о немачкој и аустро-угарској политици према Србији и Балкану пред Први светски рат и током њега. Они се налазе у радовима који су настали као плод даљег проширивања ауторовог истраживачког и научног интересовања и његовог удубљивања у природу једне од најважнијих појава привредно-политичког деловања великих сила на Балкану и у Србији – политику великих европских банака. Током последњих петнаестак година Андреј Митровић је у архивима Француске, Немачке, Аустрије, Велике Британије интензивно истраживао то питање, објавивши већи број краћих радова и монографију *Стране банке у Србији 1878-1914*.²⁰ Он је и тим истраживањем и његовим резултатима само наставио да трага за „разноврсним коренима српске, југословенске, балканске и европске историје прве половине 20. века“. Њега је занимао превасходно утицај страног капитала на модернизацијске процесе у Србији, те његово место у политичким процесима и појава сукобљавања страних банака као одраз конкурентских политичких интереса на Балкану („политичност банака“). Банке су биле, сматра Митровић, „неоспорно међу важнијим творцима прогреса, и неминовни учесник у стварању

¹⁹ А. Митровић, *Ћудљива муза. Огледи о историјском, научном и уметничком*, Милић Ракић, Ваљево, 1992. година. Есеји сабрани у поглављима „Полазишта о историјском и уметничком“ и „Опит са једанаест тема“. Такође, видети у: *Библиографија наставника и сарадника Филозофског факултета у Београду*, I, 285-294; *Андреј Митровић, дописни члан. Допуна библиографије, Годишњак Српске академије наука и уметности за 1996*, књига III, Београд, 1997, 515-528.

²⁰ А. Митровић, *Стране банке у Србији 1878-1914. Политика, прогрес, европски оквири*. Стубови културе, Београд, 2004. година.

привредних и развојних интереса, биле су ... неретко подстрекач ривалства држава око привредних ресурса или привредно мерено пожељног географско-политичког положаја“; пред избијање Првог светског рата биле су, због својих „...интереса у међународним односима, саучесник припрема обрачуна држава“.²¹ Са групом аутора остварио је и пројекат о историји српске Народне банке.²² По његовом мишљењу, истраживање те проблематике један је од „најсадржајнијих задатака историографије“, првенствено зато што је реч о потрази за „целовитошћу појаве“, која је сачињена од различитих историјских садржаја.

Његово стално занимање и бављење теоријско-методолошким питањима такође је дало изузетно вредне резултате, проистекле из личног истраживачког и научног искуства, живог и непрестаног праћења кретања најважнијих токова европске и светске историографије и њиховог тумачења (као што је учинио, на пример, у обимном предговору српског превода књиге Фрица Фишера *Савез елита*)²³, те сопственог истраживачког захватања из области историје историографије. Његова замишљеност над суштином и смислом посла историчара, дала је јединствене резултате у српској историографији.

Као подстицај, често, за своје теоријска размишљања о историјском узима неко уметничко дело, откривајући запретене путеве историографског „читања“ садржаја који говоре о његовој историчности (Пикасова „Guernica“, Делакроове слике „Хомер“ и „Слобода предводи народ“, Бертолучијев филм „20. век“, „Кабаре“ Боба Фосија, „Чаробни брег“ Т. Мана, и многа друга), указујући на различите могућности грађења знања о прошлости. Објашњење за такав поступак лежи у његовом уверењу да је „историја у ствари целина свих појава везаних за друштвени живот човека кроз време и да се само аналитичким захватима може упорно остваривати схватање о целовитости историје“.²⁴

Ово су тек неке од назнака онога што је разматрано у књизи *Расправљање са Клио*, која је у себи сажела његова најважнија теоријска размишљања.²⁵ Уследиле још две књиге, у којима су сабрани огледи и есеји о теорији и методологији историјске науке и, како сам наглашава, текстови о „преплетености историјске науке и уметности“. Требало би поменути да, сваки посебно, заинтересованом читаоцу, уз расправљање научно-теоријских питања, пружају и

²¹ Исто, 5, 6.

²² V. Dugalić, A. Mitrović i dr., *Narodna banka 1884-2004*, Jugoslovenski pregled, Beograd, 2004. година. Књига је објављена на енглеском језику са насловом: *National Bank 1884-2004*, Belgrade, 2004. година.

²³ Свој предговор Фишеровој књизи А. Митровић је насловио: „Fric Fišer i nemačko suočavanje sa istorijom“; *Fric Fišer, Savez elita*, Nolit, Beograd, 1979, 9-53. Он је такође превео Фишерову књигу.

²⁴ Исто, 155.

²⁵ A. Mitrović, *Raspravljanje sa Klio*, 269.

задовољства читања литературе високе књижевне вредности.²⁶ Тој проблематици вратио се пре неколико година и књигом *Клио пред искушењима и расправљање са Клио*.²⁷

Андреј Митровић је, дубоко свестан понора политичке, друштвене и интелектуалне кризе која се пред југословенским и српским друштвом отварала, писао упозоравајући почетком деведесетих и о опасностима садржаним у „насилју садашњости над прошлостју“, указујући на „три беспућа у историју“ којима то насиље води (да „прошлост треба заборавити; да се прошлост може и мора поништити; да „селективним приступом на основу изванкултурних, посебних ваннаучних мерила, жели се посредством идеологизоване свести у прошлости учврстити или омогућити неки савремени интерес“, због чега се „бирају и мењају... слажу и повезују, најзад позитивно и негативно (од величања до каљања) цене садржаји прошлости)“²⁸. Ова упозорења, уз многа друга у његовим другим текстовима и изјавама, показало се, била су тачна дијагноза једног друштвено-историјског патолошког стања, које ће метастазирати током деведесетих, укључујући и манипулације историјском свешћу, злоупотребама историје, покушајима њеног негирања или „брисања“, уз ширење простора за бујање њених паразитских параисторијских, лажно научних изданака.

Овом великом и надасве разноврсном стваралачком корпусу професор Митровић је, отварајући нова и продубљујући своја ранија интересовања, додао и већи број краћих студија и чланака везаних у формалном смислу за историју историографије. Као што је био случај и са другим областима којима се бави, пишући о српским историчарима Стојану Новаковићу, Слободану Јовановићу или, Леополду Ранкеу и повести његове Српске револуције, он је своја истраживачка и методолошка полазишта стално надограђивао новим идејама и истраживачким резултатима. Следствено томе је, на први поглед, сам применио поступак сличан оном који је користио велики немачки историчар, који се у великом временском распону, враћао неколико пута свом занимању за српску политичку историју, пратећи настанак и развитак српске државе од револуције 1804, до проглашења њене независности 1878.²⁹

²⁶ Исто, *Ћудљива муза*, 156; исти, *Пропитивање Клио. Огледи о теоријском у историографији*, НИУ „Војска“, Београд, 1996. година. Текстови објављени у те две књиге првобитно су штампани између 1965. и 1996. године у стручним, научним и књижевним часописима, недељној и дневној штампи.

²⁷ *Klio pred iskušenjima i raspravljanje sa Klio*, Ћигоја штампа, Београд, 2001.

²⁸ „Три беспућа у историју“, у: А. Митровић, *Ћудљива муза*, 11-14.

²⁹ Леополд Ранке је 1849. изабран за „саобштавајућег члана“ Друштва српске словесности, а од настанка „Српског ученог друштва“, 1864 године, аутоматски је сматран његовим „кореспондентским чланом а потом и дописним чланом Српске краљевске академије од њеног стварања 1885“. Немачки историчар био је и носилац највиших српских одликовања; А. Митровић, „Љубав и поштовање за Леополда Ранкеа. Прилог схватању научности Стојана Новаковића“, у: *Стојану Новаковићу у спомен. О осамдесетогодишњици смрти*, уредио А. Митровић, СКЗ, Београд, 1996, 92.

Почетно истраживање посвећено настанку Српске револуције, за српску политичку историју и историографију изузетне књиге, и писању српских и немачких аутора о њој отворило је пут његовом трагању за суштинским одговорима на питања о Ранкеовом месту у савременој светској историографији у временима мењања методолошко теоријских и истраживачко тематских парадигми. Посебно под утицајем историографских праваца Анала и Социјалне историјске науке, и историографске постмодерне дошло је, како закључује, до „оспоравања његовог целог учинка“. Његово даље истраживање показало је да је „Српска револуција изузетно дело и у односу на Хегела или Гервинуса и Дројзена. Ово је значило да је неопходно упознати се са целином Ранкеовог историографског опуса... са његовом улогом као професора, са сачуваним концептима његових предавања, са изузетно богатом библиографијом о њему и са библиографијом оспоравања његовог учинка“.³⁰ Посебну пажњу Митровић је посветио основним методолошким постулатима Ранкеовог схватања историје и метода историчара, научности, појму објективности и историјске истине, настављајући бављење Ранкеовом делом, на свој начин, које је током 19. столећа започео Стојан Новаковић и постављајући питања поновне „актуелизације“ ових по суштину историографије прворазредних питања.

До сада публиковани резултати његовог истраживања Ранкеовог дела и писања других о Ранкеу део су једне будуће, обимне монографије, на којој професор Митровић наставља да ради.

Андреј Митровић је уредио и неколико зборника радова, организовао је неколико научних скупова, учествовао на бројним научним конференцијама у земљи и иностранству. На позив страних европских универзитета или института одржао је велики број предавања.³¹ Њихова учесталост и географска „покривеност“ простора којим неуморно, до данас, више од четири деценије путује увек забављен радом на неком новом пројекту, трагајући и сакупљајући грађу и литературу, обилазећи библиотеке, архиве, али и музеје и галерије, увек спреман на нове интелектуалне изазове, сведоче о непрекинутој, динамичној активности Андреја Митровића, српског и европског историчара.³²

³⁰ Андреј Митровић, дописни члан. „Допуна биографије и библиографије...“, Годишњак САНУ, књ. СШ за 1996, 1997, 681.

³¹ Само парцијални увид у неке од његових активности од 1989. до 1996. године в: Андреј Митровић, дописни члан. „Допуна биографије и библиографије...“, Годишњак САНУ за 1996, књ. СШ, Београд, 1997, 516- 517. Овом приликом навешћемо градове у Европи и САД у којима је професор Митровић држао предавања: Атина, Анкона, Баден, Банско, Беч, Берлин, Брауншвајг, Бремен, Целовец, Грац, Дрезден, Хамбург, Клагенфурт, Кремс, Мајнц, Медисон, Минхен, Рим, Софија, Трст, Волос, и Варна.

³² Стручна истраживања обавио је у : Београду, Загребу, Дубровнику, Задру, Љубљани и Новом Саду, као и у Бечу, Берлину, Бону, Дортмунду, Фрајбургу, Франкфурту, Хамбургу, Косвигу, Лајпцигу, Мајнцу, Паризу, Штутгарту, Риму, Рубеу.

Он је, с подједнаком аналитичношћу прилазио разматрању процеса који су, дубоко и често са разорним последицама, мењали друштвене, политичке, идеолошке, економске и моралне оквире времена чији је савременик. Никада се није радило о олако даваним судовима и површној „ангажованости“; критичка замишљеност над проблемима свога времена, простора и народа, одмереност, али и оштрина запажања лако су уочљиви у његовим текстовима и бројним интервјуима, које је давао, посебно током дугих година југословенске кризе, у којој се српско друштво гушило и из које се мучно и споро извлачило. Суочавање са истином о нашој стварности, ма како она често била болна, и тешко прихватљива, указивање на узроке, поуздавање у разум, хуманизам, лична одлучност и храброст да се отворено и аргументовано говори – одлике су које јасно обележавају целокупно јавно делање Андреја Митровића. Када је интелектуални и сваки други интегритет био нагрисан отровом деструкције и мржње, ретки су били они који су се, као што је био његов случај, томе јавно и јасно супротстављали толеранцијом и дијалогом, али и отвореном осудом свега што је хранило процесе и појаве (укључујући и насиље над историјом), који су разарали југословенски простор у „времену деструктивних“.³³

Високи захтеви које је себи постављао и увек примењивао у науци, важиле су и данас важе за његово бављење својим временом, чијим се изазовима супротстављао својом научничком креативношћу и педагошким радом и интелектуалним интегритетом на јавној сцени.

Због тога је, с разлогом, заслужио дубоко поштовање својих савременика у Србији, у свим земљама бившег југословенског простора, у иностранству, те многобројних његових студената, доктораната и свих оних који су били у прилици да се упознају с његовим огромним научничким делом, али и с њим као срдачним, гостољубивим човеком и пријатељем. Овај зборник (па тако и овај његов део), покушај је да за све оно што је Андреј Митровић током своје досадашње професорске и научничке каријере несебично даровао и делио са другима њему с поштовањем и пријатељском и колегијалном оданошћу нешто од тога буде узвраћено.

---

³³ В. књигу његових интервјуа о савремености сабраних под насловом: D. Štavljanin (priredio), *Vreme destruktivnih. Intervjui*, Čačanski glas, Čačak, 1998.